

Les interferències en els adverbials *en* i *hi* i les substitucions esgarriadores

Tercera part: *Les interferències i les substitucions. L'anaforisme del partitiu (I)*

per Jaume Vallcorba i Rocosa

RECORDATORI

A la primera part d'aquest estudi vam determinar els elements lingüístics amb què el castellà en el transcurs del temps ha anat expressant el joc anafòric adverbial. A la segona part² hem recopilat les dades del mateix caràcter en la història interna del català. El conjunt de tota aquesta informació l'hem recercada a fi i efecte d'obtenir prou coneixements per a determinar quins mots i locucions, en fer aquelles funcions anafòriques, són pròpies de cada una de les dues llengües i també amb la finalitat de detectar si s'han introduït en els textos catalans contemporanis les solucions expressives castellanes, foragitant-ne les maneres catalanes d'expressar-se. Amb les dades recollides en les dues primeres parts entenem que n'hi ha prou perquè en aquesta tercera part i en les següents puguem assenyalar i afirmar on són les interferències que se'ns han infiltrat en el català actual.

ANUNCI DELS TEMES D'AQUESTA TERCERA PART

El cas és que el castellà, havent perdut els pronoms *en* i *hi* (*ende* i *y*), es diferencia del català en tres fets:

- Construeix l'oració amb uns girs peculiars, els quals l'allunyen de les oracions equivalents que el català construeix emprant el pronom adverbial.
- Hi ha casos en què el castellà construeix el discurs

donant per sobreentès l'antecedent, amb el qual supòsit se li fa innecessària l'anàfora adverbial.

- Existència de joc anafòric de partitiu en el castellà, però emprant un sistema que li és propi i que és diferent del que genuïnament fa servir el català.

En aquesta tercera part del nostre estudi, primerament aportarem uns pocs exemples de construccions amb girs peculiars diferents en castellà i en català, a què es refereix l'anterior apartat (a). Segonament, ens referirem a les característiques de les construccions de partitiu en castellà i en català, i n'assenyalarem les diferències, cosa que ens farà adonar d'unes quantes ingerències forasteres, generalment del sistema castellà, en el català; hi englobarem les particularitats indicades en els apartats (b) i (c). La importància en català de les característiques del partitiu i la diversitat de les substitucions que ens l'esgarrien fan que n'hàgim de continuar parlant en les futures quarta i cinquena part d'aquest estudi.

CASOS SOLTS DE CONSTRUCCIONS A LA CASTELLANA NO SISTEMATITZABLES

És el cas (a) dels especificats al paràgraf anterior. Com que són casos que no semblen aplegables en un conjunt que formi un sistema, n'aportarem només dos o tres a manera d'exemple.

² La revista *Llengua Nacional* ha publicat la primera part d'aquest estudi en el núm. 28 de la tardor de 1999, i la segona en el número següent, de l'hivern del mateix any.

a) Gir que escamoteja el pronom adverbial *en*

Hi ha girs castellans que es corresponen amb maneres de dir catalanes que exigeixen el pronom adverbial. L'exemple següent és d'un acudit amb dibuix. Hi ha representats uns nadons morts a terra; un militar dret al mig de l'escena pregunta:

74) *Milosevic: el teu gloriós exèrcit acaba d'eliminar un escamot kosovar... Què fem amb els xumets?* [En comptes de dir: 'Què en fem, dels xumets?']

75) *A vegades als alumnes els haig de dir que no faran res amb el llatí.* [Oració intel·ligible fins que endevinem que vol dir: 'A vegades als alumnes els haig de dir que no en faran res del llatí'⁶³.]

77) *El senyor Ivan, doctor en sociologia i director de la revista, va explicar que, al Canadà, la implantació de l'Estat de benestar va acabar amb la pobresa*⁶⁵.

És evident que vol dir-hi que la implantació de l'Estat de benestar va fer-hi acabar (o amb la implantació s'hi va acabar, o encara, va fer que s'hi acabés) la pobresa. Sense el pronom *hi* interpretariem que des del Canadà han acabat el benestar creant pobresa a tot el món. El pronom *hi* no figura en el text transcrit perquè usa *acabar amb* a la castellana, i el redactor, bo i admetent que hi mantingués la locució forastera, fou incapaç de desllorigar-la intercalant-hi el pronom per catalanitzar-la: *va acabar-hi amb la pobresa* (que val a dir que no seria intel·ligible).

b) Girs i frases fetes que ens escamotegen el pronom adverbial *hi*

Ajuda a crear l'hàbit d'ometre el pronom *hi*, la introducció en els nostres escrits de girs i de frases fetes castellanes, traduïdes mot a mot, barroerament, al català, amb oblit complet de les exigències sintàctiques de la nostra llengua.

El cas següent pot ésser un exemple de frase feta castellana, anostrada amb estil malfeiner:

76) *La setmana passada arribà a Mèxic, va ser rebut pel president, i, volent fer l'estadista, va ficar la pota*⁶⁴.

El verb *ficar* exigeix 'un lloc on ficar'. No és possible ficar dins enlloc. Si no s'hi explicita 'on', cal substituir la localització pel pronom *hi*. Caldria, doncs, que hi digués: *ficar-hi la pota*. El redactor no se n'adona, i si se n'adonés, esmenar-ho li aniria molt a contracor: la solidesa del gir en castellà li ho hauria impedit; a més, quina mena de persona era, que tenia potes?). Ara, el que no deu recordar aquell traductor és que la corresponent frase feta catalana habitual fa així: *i volent fer l'estadista, es va ficar de peus a la galleda*.

Mirem com semblantment passa quan fem servir locucions a la castellana:

EL PARTITIU NOSTRE CONTRAPOSAT AL FORASTER

Un dels sistemes bàsics en la llengua catalana consisteix en la contraposició partitiu / enter, que, a més, es correspon amb la diferenciació indeterminat / determinat, respectivament.

Deixant ara de banda la primigènia funció diètica locativa de *en* i de *hi*, ens trobem que el primer dels esmentats té, a més, una fonamental intervenció en les oracions de partitiu. Ja ho assenyalava el metge-gramàtic Joan Petit Aguilar en la seva *Gramàtica catalana*, de cap a 1825, en dir:

78) *-La dicció enclítica i pronominal natural En [...] tenen altre significat en nostre idioma [...]? -Sí, Sr, signifiquen part o porció d'alguna cosa, puix diem: vull una porció o part de figues; sí, jo en vull. Quants ne vols? En vull una dotzena; ara en vull més; dona-me'n, dos dotzenes*⁶⁶.

Els gramàtics posteriors sembla que fins fa ben poc no ens tornen a destacar que el pronom *en* és el que intervé en les oracions que fan referència a la porció o part d'alguna cosa, les oracions, doncs, de partitiu; almenys no expliciten aquesta denominació: partitiu.

Primer de tot, serà bo de recordar quines són les característiques de les oracions de partitiu. Abans de dir-hi

⁶³ L'exemple núm. 74, a *Avui*, 2/10/98, p. 2. Hi ha un altre acudit amb la mateixa construcció acastellanada el dia 9/9/98. L'altra frase d'igual mena, núm 75, a l'última pàgina d'*Avui* 28/3/99.

⁶⁴ *Avui*, 9/3/98, p. 18. Sé bé prou que la locució *ficar la pota* figura al diccionari Fabra i al DIEC (*sv. pota*). De fet, és una traducció, mot a mot, de la castellana *meter la pata*.

⁶⁵ *Avui*, 14/4/98, p. 19.

⁶⁶ Joan Petit, *op. cit.*, p. 383 (n'hem actualitzat l'ortografia).

més, convé fer present que el paràgraf 71 de la gramàtica de Fabra, editada per Teide, n'exposa els casos típics⁶⁷.

- Quan el complement acusatiu no duu cap determinant, el pronom que el representa és *en*. (*-Vols pa? / -Sí, en vull.*)
- Quan forma part del complement directe un mot quantitatiu, el representant del dit complement és el pronom *en*.
- En determinats casos específics, el pronom *en* pot representar també el subjecte de l'oració⁶⁸.

Dit això, recordem que és característic de l'oració de partitiu el fet de contenir un mot quantificador⁶⁹. Convé que especifiquem quins són aquests quantificadors:

- Tots els numerals ordinals: *un, dos, tres... quinze*, etc.
- Tots els numerals partitius: *mig, terç... centèsim*, etc.
- Tots els numerals col·lectius: *centenar, dotzena, parell*, etc.
- Tots els adjectius quantitatius: *quant, tant, poc, bastant, molt, més poc* (amb els femenins i plurals), *gaire (gaires)* i els invariables *més, menys, força, gens i prou*. També els corresponents pronoms homònims *quant, tant*, etc.
- Els conjunts *un munt, una pila, una munió, uns quants* i, en general, els encapçalats per *un/ una/ uns/ unes*. Els quantitatius *gota i mica*.
- L'indefinit *algun* (amb el femení i plurals).
- Les locucions formades per la paraula *part*, com ara: *una part, la part més petita, la major part*, etc.
- I encara potser en trobaríem alguna més d'anàfora, expressiva d'una quantitat definida o indefinida⁷⁰.

Resulta, doncs, que una oració gramatical que conté algun dels quantitatius o quantificadors que ara mateix han estat especificats és una oració de partitiu, el complement directe de la qual és representat pel pronom *en*, i així mateix el complementari del directe. El verb usat en aquestes oracions és l'impersonal *haver-hi*, però no pas el verb *ésser*. La prova que *ésser* no li és adient ho assenyalava que, quan una oració de partitiu la construïm amb *ésser*, ho fem sense el pronom *en*, pertinent

com a indicador de les oracions partitives: tot seguit ho veurem per mitjà de nombrosos exemples textuals.

Abans fem constar, però, que ens els segles XIII i XIV el sintagma *haver-n'hi prou* conviu amb *ésser prou*. Ens ho pot fer entendre l'origen de *prou*. N'explica l'etimologia el doctor Joan Bastardas: «Cal partir d'un derivat de *sum*, el verb *prosum* 'ésser útil', 'ésser profitós', 'servir per a', 'afavorir', i concretament la tercera persona del present d'indicatiu *prodest*, interpretada com a *prode + est*, de manera que allò que era un prefix esdevé un substantiu neutre o un adjectiu⁷¹.» L'eminent filòleg exposa a continuació com *prou* evoluciona gramaticalment i arriba a ésser l'adjectiu i adverbi que «cada dia surt de la boca d'un gran nombre de catalanoparlants»⁷².

Aquesta informació ens podria explicar que, a més del sintagma *haver-n'hi prou*, hi hagués l'ús esporàdic del sintagma *ésser prou* en els dits segles XIII i XIV. Per exemple, és usat en el parlar de sant Vicent Ferrer, atès que era un bon coneixedor del llatí, llengua que alternava amb el català en els sermons que predicava. Tanmateix, el conjunt *haver-n'hi prou*, que ja també emprava sovint el mateix sant Vicent Ferrer, passà a ésser totalment dominant en el català, en transcórrer el temps, tal com podem constatar en el quadre publicat en la segona part d'aquest article.

Anotarem immediatament l'important pes de *haver-n'hi* dins la llengua catalana.

EL SINTAGMA HAVER-N'HI

Tal com ara mateix indicàvem, el fet és que, tradicionalment, en la història de la llengua, el partitiu s'expressava des de ben aviat molt sovint fent servir *haver-n'hi*, amb la presència ineludible del pronom *en*:

79) *De vaixella d'argent n'hi havia tanta que era cosa d'espant, que en una part de la torre n'hi havia un munt tan alt [...] que plegava fins a la coberta*⁷³.

Des de l'anterior transcripció del text de *Tirant lo Blanc* en endavant en el temps, n'hi ha força exemples⁷⁴. El següent que transcriu ja és de 1922:

⁶⁷ P. Fabra, *Gramàtica catalana* [1956], Editorial Teide, Barcelona 1956, paràgraf 71, p. 65.

⁶⁸ P. Fabra [1956], paràgraf 72, p. 66.

⁶⁹ Són els que figuren a les pp. 20 i 21 del meu llibre: J. Vallcorba i Rocosa, *Els verbs ésser i estar en català*, Departament de filologia catalana, Universitat de Barcelona, Curial Edicions Catalanes, Barcelona 1978. En els fulls escàpols del calendari *Bloc Maragall* de l'any 1973 i en els dels anys següents fins a l'actual, he anat destacant la importància dels partitius i, en contraposició, dels enters en el sistema de la llengua catalana; concretament, al revers del full del 4/07/1973 hi ha la primera nota sobre els partitius. Una tria dels meus textos inserits als Blocs Maragalls, des de 1964 fins a 1978, figura a *Punts essencials de català en lliçons breus*, Ed. Arimany, Barcelona 1978. Les notes sobre els partitius són a les pp. 127 a 150 d'aquest llibre.

⁷⁰ Ens pot ésser d'interès assenyalar que són els mateixos mots i locucions que, quan els conté un circumstancial de temps, aquest esdevé de l'especificitat de durada limitada. També n'és quan hi ha *tot*, però *tot* no és cap partitiu.

⁷¹ Joan Bastardas, *Diàlegs sobre la meravellosa història dels nostres mots*, Edicions 62, Barcelona 1996, p. 135.

⁷² J. Bastardas, *op. cit.*, p. 139.

⁷³ J. Martorell, *op. cit.* Des de p. 300.27 fins a p. 301.3.

⁷⁴ S. Casanovas, *op. cit.*, pp. 37 (13), 39 (7), 46 (2), 54 (8). / *Polítiques*, *op. cit.* pp. 48 (2 vegades), 52, 78, 91. / *Textos diversos*, *op. cit.* Fitxes 2848, 3549 i 3690. / Verdaguier, *op. cit.* V.111. / Guimerà, *op. cit.*, p. 62. / S. de Fuentes, *op. cit.*, pp. 7 i 45 (2 vegades).

80) *Allí la pau ho és tant, de pau, i la solitud, tan simpàtica, que ni a missa ni a la llar n'hi ha tanta*⁷⁵. [No hi diu: '...que ni és tanta la de missa ni la de la llar'.]

En els exemples suara transcrits i els nombrosos referenciats en el peu de plana, mostrem la normalitat en l'ús de *haver-n'hi*. En aquest sintagma és sobretot el pronom *en* l'element indicador de partitiu. Diferentment, usant-hi el verb *ésser* desapareix en la pràctica, sovint, el pronom *en*. En realitat ens castellanitza el català actual en no fer-s'hi servir el repetit pronom.

El castellà modern i contemporani desconeix el pronom *en*, i això fa que construeixi oracions de partitiu amb el verb *ser*.

A continuació confrontem les solucions catalanes amb *haver-n'hi* i les acastellanades amb *ésser*.

CONSTRUCCIONS SOLTES OCULTADORES DE EN

a) Esgarriant-ho amb el verb *ésser*

De fet, fent servir el verb *ésser*, en la proposició desapareix el pronom *en*, signe de partitiu. Vegem-ne exemples:

81) *De 47 impresos liberals, 13 són en català i 34 en castellà, i de 17 cançons dues són catalanes i 15 castellanenes. Dels 17 impresos reialistes, dos són en català i 15 en castellà, i de cinc cançons tres són catalanes i dues castellanenes. Això dona un total de 15 textos catalans i 49 castellans per als liberals i 15 catalans i set castellans per als reialistes*⁷⁶.

És evident que el text anterior diu quants impresos constitueixen *la part catalana* i quants *la part castellana*; hi ha, doncs, un seguit de frases partitives que reclamen l'ús del verb *haver-hi* en comptes del verb *ésser*, i alhora volen que hi aparegui el pronom *en* indicador d'oracions partitives. El text ajustat al català corrent resultaria de la manera següent, en què hi ha escrit en negreta les modificacions que ens cal destacar:

82) *De 47 impresos liberals n'hi ha 13 en català i 34 en castellà, i de 17 cançons n'hi ha dues de catalanes i 15 de castellanenes. Dels 17 impresos reialistes, n'hi ha dos en català i 15 en castellà, i de cinc cançons n'hi ha tres de catalanes i dues de castellanenes. Això dona un total de 15 textos catalans i 49 de castellans per als liberals i 15 de catalans i set de castellans per als reialistes.*

83) *Els darrers dies han arribat a les meves mans gran quantitat d'enquestes sobre les eleccions que avui se celebren a Euskadi. Unes eren de ['Hi havia'] les que es fan públiques encarregades per organismes oficials. D'altres eren ['I n'hi havia'] d'aquelles tan secretes que cada partit encarrega per al seu consum.*

84) *Dels quatre segrestadors, dos són ['N'hi ha dos'] de nacionalitat espanyola*⁷⁷.

Em penso que la competència lingüística del lector farà que, en llegir els anteriors exemples, s'hagi adonat prou bé que la manera normal de construir catalanament aquests partitius és emprant-hi el sintagma *haver-n'hi*, no pas, doncs, amb el verb *ésser* sinó amb l'impersonal de *haver*. Fins i tot, en el cas del partitiu de caràcter distributiu, exemplificat pel text núm. 83, veiem que el castellà té l'habitual costum d'expressar-ho amb la dualitat *unos / otros*, i en català, sobretot en el que la gent parla, tendeix a construir-ho amb *hi ha / n'hi ha*.

Val a dir que en el període de 1843-1882, a què pertanyen els escrits d'aquella època que hem examinat i que, en fer-ne referència en el *Quadre*, hem anomenat *Textos diversos*, l'ús de *n'hi ha* en oracions de partitiu apareix només en tres fitxes (nota LXXVI) i, diferentment, el verb *ésser* hi apareix set vegades⁷⁸. Hi dominen, doncs, els redactats amb *ésser*, que, com veurem en l'apartat següent, és una de les formes acastellanades que ens oculten la construcció partitiva i, per tant, el pronom *en*. No ens fa pas estrany, perquè, tal com hem comentat, els redactors d'aquells textos, lletraferits de l'època, pateixen una notable interferència del castellà. Val a dir que, a partir d'aleshores, en surten, algun cop, en textos de redacció feta amb català més normal, per escriptors de data posterior. Així, el mateix escriptor Rusiñol, de qui hem transcrit el fragment textual n. 80, explica, poc després, en aquella mateixa obra literària:

85) *Us penseu que no és prou el ['no n'hi ha prou amb'] poder dir: «Aquesta cuina que maniobra, i aquesta cafetera que bull, i aquests cambrers que esperen asseguts, tot és fet perquè tu en gaudeixis?»*⁷⁹

És clar que no és solament l'impersonal *haver-hi* el que permet l'enclisi de *en*, *haver-n'hi*, sinó que el partitiu pot construir-se també amb uns altres verbs, tal com ja vam posar-ne exemples i com exemplificarem més endavant.

⁷⁵ S. Rusiñol, *L'illa de la calma*, dins *Obres completes*, segon volum, Editorial Selecta, 3a edició, Barcelona 1976, p. 392.

⁷⁶ Pere Anguera, *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*, Editorial Empúries, Barcelona, juny de 1997, nota 21 a la p. 58.

⁷⁷ L'exemple 83 és del diari *Avui*, 25/10/98, p. 2. L'exemple 84 és de TV3.

⁷⁸ P. Marcet, *op. cit.*, Fitxes 2636 (molts *som*), 2700 (molts *són*), 2848 (només *són* dues), 3681 (*seran* prou), 3975a (*són* molts), 4956 (no *són* pas tants), 5080 (no *són* pocs).

⁷⁹ S. Rusiñol, *op. cit.*, Vol. II, p. 391.

b) Esgarriant-ho amb el mot *suficient*

Parlem tot seguit, amb uns quants exemples, d'un cas específic que ens ajuda a confirmar la genuïtat de la manera de dir a què ens referíem en l'exemple n. 80: parlem de les frases amb l'adjectiu *prou*, bé dit explícitament, bé sobreentès, i doncs, omès, de tan evident que és que hi pertocaria. És avinent de recordar ací que *prou* és un dels quantificadors, components de les oracions de partitiu, que hem inventariat fa poc en aquest article. Contraposem-ne tot seguit uns quants exemples:

86) *Els blaugrana creuen que els tres gols de l'anada seran suficients per a no patir avui a Saragossa*⁸⁰.

Primer de tot refem el text transformant-lo al català corrent:

87) *Els blaugrana creuen que amb els tres gols de l'anada n'hi haurà prou per a no patir avui a Saragossa*.

Comparant els dos exemples anteriors ens adonem que la substitució de *prou* per *suficient* implica, calcant del castellà, que hi fem servir el verb *ésser*, sense el pronom *en*, en comptes del conjunt *haver-n'hi prou*. L'ús copiós que, a hores d'ara, fem d'aquell *suficient* en substitució de *prou*, he pogut comprovar que significa una innovació i una reacció de rebuig en força parlants catalans, els quals sovint no s'adonen que aquest rebuig no prové pas solament del canvi d'adjectiu sinó del fet que implica un abandó de la construcció partitiva habitual, amb el pronom *en* del sintagma *haver-n'hi*, substituïda per una expressió amb *ésser* sense les marques de partitiu.

Així, doncs, el reemplaçament d'una paraula per una altra de sinònima no sempre és intranscendent: de vegades, com en el cas present, significa l'alteració d'unes determinades característiques importants dins la fraseologia de la llengua.

La genuïtat i la força partitiva del *n'hi ha prou* converteixen en innecessària l'expressió externa de l'adjectiu *prou*, en casos com ara:

88) *N'hi ha per a tirar el barret al foc. N'hi ha per a llogar-hi cadires*⁸¹. *N'hi ha per a acabar malalt*.

Però no és pas solament que hom ometi el *prou* i el sobreentengui en la fraseologia suara citada, sinó que també hi ha qui el silencia, en alguna ocasió, en prosa normal i corrent. Així en el dir del segle XVIII:

89) *Però quan ell fou mort, de tots sos béns no n'hi hagué per pagar los deutes*⁸².

O bé del segle XIX (1886)

90) *Fallaires lo segueixen, aufransys i corbs que ja de carn humana senten fortor. Lo comte diu al veure'ls: -N'hi haurà per tots*⁸³.

c) Substitució de *en* pel pronom determinat de CD

En algunes ocasions el castellà representa el substantiu del complement directe d'una oració de partitiu pel pronom *el/la/los/las*, mentre que el català, com ja hem comentat, l'expressa amb *en*. Vegem-ho en un exemple:

91) (En castellà) *-¿Tu amigo compra joyas? / -Sí que las compra, pero no a cualquier precio.* (En català) *-El teu amic compra joies? / -Sí que en compra, però no pas a qualsevol preu.*

Doncs bé, aquest sistema castellà s'esmuny en alguna ocasió en els escrits:

92) *Montesquieu afirma que, mentre no s'hagin llegit tots els llibres antics, no hi ha cap raó per a llegir els moderns.* [En lloc de '...no hi ha cap raó de llegir-ne de moderns'.]

I això perquè aquesta última frase no pot referir-se a tots els moderns sinó a un qualsevol de modern, o més d'un. O sia, que fins que hagi llegit tots els antics no pot començar a llegir-ne alguns de moderns.

93) *En Joan ha complert els 40.* [En lloc de 'En Joan n'ha complert 40.]

PARTICULARITATS IMPORTANTS DE L'ANAFORISME. INTERFERÈNCIES D'ÚS INSISTENT

Passem ara a estudiar un altre aspecte del joc anafòric del castellà amb el pronom fort *él* i el català amb el pronom feble *en*; i els compararem fent-ne veure les diferències. En fer-ho no podem evitar de recordar allò que deia Pompeu Fabra en el discurs que pronuncià als Jocs Florals de Mataró de l'any 1918:

94) *Agafem qualsevol poesia jocfloralasca del vuitcents: hi trobarem la preocupació pel lèxic [...], però, en canvi, una prosòdia tota castellana [...]. I així mateix, certes construccions castellanes hi són més abundantment usades que no pas en el català corrent*⁸⁴.

Primerament exposarem que la dita anàfora castellana composta de *él* pot situar-se en punts del discurs molt diversos. Un cop completada aquesta específica

⁸⁰ *Avui*, 26/02/98, p. 50

⁸¹ Joana Raspall-Joan Martí. *Diccionari de locucions i frases fetes*. Edicions 62, Barcelona 1984, p. 333.

⁸² S. Casanovas. *op. cit.*, p. 54, capítol 10, paràgraf 8. Hi he actualitzat l'ortografia.

⁸³ J. Verdaguer. *op. cit.*, p. 91, Cant Quint, versos 109 i 110.

⁸⁴ El subratllat és nostre.

exposició, passarem a exposar, en segon lloc, la corresponent sistematització en el català.

La comparació d'aquest aspecte dels respectius sistemes anafòrics ens permetrà de reconèixer les interferències i substitucions que s'hi produeixen.

1. En el castellà

Recordem que, tal com ja diguérem a la primera part d'aquest nostre estudi, les locucions castellanes construïdes amb la preposició *de* i les diferents formes (masculí, femení i neutre; singular i plural) del pronom personal *él*, permeten que les mateixes formes de la locució *de él* puguin atènyer tres funcions diferents amb un significat propi i distint en cada cas. Són les tres següents:

- funció anafòrica (quan en castellà equival al nostre pronom adverbial *en*)
- adjectiu possessiu (*de él* = *suyo*)
- complement especificador

Ens referirem d'antuvi a la primera de les funcions esmentades. Assenyalem que continuem parlant d'oracions de partitiu. El conjunt castellà *de él*, en la primera de les oracions suara especificades dona caràcter partitiu a l'oració en què intervé, igualment que el pronom *en* en català.

1.1. Les posicions del complement anafòric

El cas és que les diverses formes de *de él*, de què ara parlàvem, i també les de *a él* i *en él*, fent de pronom adverbial i anàfora, per bé que poden anar adossades al verb, com en el pròxim exemple 95, també poden allunyar-se'n i anar en uns altres punts de la frase, com en el 96, i això des dels primers temps; i, ben aviat, la dita locució anirà situada lluny del verb, deslligada d'aquest, com en l'exemple 97, que figura poc més endavant.

En la primera posició, o sia adossada al verb

95) *Si leváredes las dueñas* ['Si acomboieu les dames'] [...] *fata dentro en Medina, denles quantos huebos les for* ['fins dins de Medina, doneu-los tot el que els calgui'] *desí adelant piense dellas el Campeador* ['en endavant que se n'ocupi el Campeador].

En aquest text, *d'ellas* va adossat al verb *piense*.

En la segona posició, vinculada al verb, però separant-se'n

96) *Dixo el rey: «Fine esta razón, non diga ninguno della más una entención»*. ['Digué el rei: «S'han acabat les raons, que ningú no en digui una paraula més»'.]

Ací, *d'ella* ja va separat de *diga*, amb el pronom *ninguno* entremig.

En la tercera posició, d'ellos desconnectat del verb

97) *Todos tres son acordados* [...] *que cada uno de ellos bien fos ferir el sove*⁸⁵. ['Tots tres han acordat que cada un ferís, ataqués, el contrari seu, abreviadament'.]

En aquest cas el pronom *uno* no separa, com *ninguno* a 96, la locució *d'ellos* de cap verb; ha passat un fet important: la locució *d'ellos* continua essent anafòrica com quan fa de pronom, en els exemples 95 i 96, però en el 97 la dita locució *d'ellos* refereix el quantitatiu *uno* al sintagma nominal antecedent *todos tres*: *uno de ellos* igual a *uno de todos tres*.

La llibertat de situació que té *de él* dins l'oració li ha permès d'obtenir un ús sintàctic important en situar-se sense connexió amb el verb. Aquesta llibertat d'ubicació prové del fet que *él* i, doncs, la locució *de él*, són tònic, constituint una unitat accentuada, diferentment d'allò que passa als pronoms febles, els quals essent àtons, necessiten pronunciar-se juntament amb un mot tònic, el verb, a fi de constituir amb aquest una unitat de pronunciació.

1.2. L'evolució de les posicions anafòriques en castellà

Aquelles tres posicions anafòriques en què figura la locució *de + pronom fort de 3a persona* en el *Poema del Cid*, es mantenen en el castellà fins a hores d'ara: l'una adossada al verb, l'altra posició allunyada i la tercera desconnectada del verb.

A continuació cal analitzar detalladament aquestes tres possibles posicions. Em permeto d'avançar que és l'ús anafòric desconnectat del verb, en el castellà, el que té més interès per al nostre estudi.

⁸⁵ *Poema del Cid*, op. cit., 118 (82), 256 (149), 264 (150), respectivament, dels textos nn. 95, 96 i 97.

1.2.1. La primera posició en el transcurs del temps

La primera citada posició val a dir que, per bé que es manté històricament, ocorre que com més temps passa, més fàcilment cau i deixa l'oració sense. A la primera part de l'estudi hem assenyalat a peu de plana les referències corresponents a les diferents obres buidades, cosa que permet de resseguir l'ús de *d'él* adossat al verb.

1.2.2. La segona posició en temps posteriors fins a hores d'ara

Pel que fa a la segona posició, podríem dir això mateix, però potser escau de posar-ne algun exemple d'allunyament del verb, encara que mantenint-hi la connexió:

96) *Mira, pues, desordenado amor, cuántos e cuáles daños procura e trae mayor[mente] que es espreso mandamiento e ley divinal déllo*⁸⁶.

Podria ser-nos dubtós a quin dels verbs en negreta pertoca *dello*; tanmateix ens feia transcriure el text el propòsit de constatar-ne l'allunyament respecte del verb.

Un exemple actual d'una frase amb la locució anafòrica allunyada del verb pot ésser-ho la n. 27 de la *Primera part*, referent a les petxines incrustades a les roques calcàries.

1.2.3. La locució castellana en la tercera posició, en temps posteriors als exemples del *Cid*, fins als nostres temps

La tercera posició correspon als casos en què la locució feta de *preposició + él* tendeix a anar desconectada del verb. A més del text n. 97, vegem el següent del segle XVI:

99) *La otra [galeota], tomando otra derrota, se apartaba de nosotros, llevándose consigo la mitad de mi alma, o por mejor decir toda ella*⁸⁷.

Al segle XVI no són abundants, en castellà, textos amb la dita anàfora aparentment tan desvinculada del verb; tanmateix, el sintagma *toda ella* que figura a l'exemple anterior pertany a una oració en la qual se sobreentén la forma verbal *llevándose*. Efectivament és així: vol dir-hi *llevándose la mitad de mi alma, o por mejor decir llevándose toda ella*, en què *ella* equival al pronom feble *la*: *llevándose la toda*.

Més endavant (segle XVIII i començament del XIX), aquells sintagmes (*quantitatiu + preposició*, o bé $\emptyset + \textit{él}$) es desixen del verb de manera més indubtable:

100) *Es de sospechar que en este tiempo se propagaron el uso y la afición a nuestras danzas populares. La*

mayor parte de ellas son tan sencillas y ajenas de artificio, que indican un origen remotísimo.

101) *Las duras piedras de este edificio, cuya decadencia ofrece al observador otras reflexiones de muy diferente naturaleza. Una de ellas, poco atendida [...] es que sus muros [...] se ven entapizados [...] de musgo [...] cuyas escamas [...] anuncian [...] su venerable [...] ancianidad.*

En aquests dos darrers exemples la desconexió respecte del verb anterior és total: el sintagma escrit en negreta, que és anafòric, ja no és sinó el subjecte d'una oració.

Cal dir que, algun cop, en aquell mateix segle, el quantitatiu tot sol, sense *él*, encara era fet servir anafòricament.

102) *A vista de estas paredes nacen una de otra mil agradables ilusiones, que fuera molesto referir; pero no quiero callar una, que en cierto modo pertenece a la historia del castillo*⁸⁸.

Esmentem també que l'estil literari de Jovellanos (final del s. XVIII) li permetia de suprimir, en algunes ocasions, el verb copulatiu en l'oració coordinada, construcció que també trobem en escriptors castellans, segons mostrarem en referir-nos a textos del segle XX:

103) *Otras tantas, por consiguiendo, son sus columnas, todas ellas octogonas*⁸⁹; [en lloc de: 'siendo octogonas todas ellas].

Són exemples del segle XX els següents:

104) *De vez en cuando se oía el ruido de algún coche, y uno de ellos se detuvo frente el café cantante. [Uno de ellos fue el que se detuvo; i n'hi hagué un que s'aturà'.]*

105) *Pero hay muchas posibilidades; una de ellas, que te suban el sueldo. [N'és una, o, més aviat, n'hi ha una que consisteix que t'apugin el sou'.]*

106) *El director se dirigía a los mozalbetes, la mayor parte de ellos, no todos, astrosos*⁹⁰. ['La mayor parte de ellos estaban astrosos'; 'anant-ne bruts la major part'.]

Pertoca de destacar que aquell sintagma anafòric desvinculat del verb, el constitueix, a més de *de él*, un qualsevol dels quantitatius abans inventariats, als quals fa referència la nota 70. Quan el company de l'anàfora en lloc d'un partitiu és un enter, o sia la paraula *tot*, l'element anafòric en el castellà és el pronom *él* sense anar precedit de preposició.

En els exemples anteriors observem que l'ús de la locució tònica *de él* ha permès al castellà la supressió o l'allunyament del verb. El català, contràriament, el

⁸⁶ A. Martínez, *op. cit.*, p. 50.

⁸⁷ Miguel de Cervantes. *Novelas ejemplares*. Colección Austral, n. 567, Espasa Calpe, Madrid 1971 (8a ed.), p. 22.

⁸⁸ G.M. Jovellanos, *Espectáculos y diversiones públicas* (29 de desembre de 1790), *El castillo de Bellver* (1813), Colección Austral, n. 1367, Madrid, Espasa Calpe, 1996. Els fragments nn. 100, 101 i 102 són respectivament a les pp. 23, 116 i 113.

⁸⁹ G. M. Jovellanos, *op. cit.*, p. 105.

⁹⁰ G. Torrenté, *op. cit.*, p. 32 el text n. 102, i p. 36 els textos nn. 105 i 106. Aquesta és la frase de construcció parella amb la n. 103 de Jovellanos.

manté, i això li permet de construir l'oració de manera que l'anàfora sigui el pronom *en*, el qual té necessitat d'anar al costat d'un verb. Així, aquest pronom *en*, en català és, funcionalment, l'equivalent del castellà *de él*.

1.2.4. La caiguda de la locució castellana de él, anant vinculada al verb

N'hi ha casos ja al segle XV:

107) *Non es muger al mundo que non quiera a los eclesiásticos peor que ha enemigos; que nunca fassen synón denostarlos, maltractarlos, e dezir d'ellos, asy las que han dellos como las que non han [ø]⁹¹. [He assenyalat amb el signe ø la falta d'un *dellos* més. Observem que el català hauria fet: 'tant les que n'obtenen alguna cosa com les que no n'obtenen res']*.

108) *Que mucho fablando matas a ti y a los que te oyen. Y assí, que [ø] perderás la vida o el seso. [O sia: que 'en això de parlar', hi perdràs la vida o el seny.]*

109) CAL.-¿Y la oración?

CEL.-No se me dió por agora.

CAL.-¿Qué [ø] fué la causa?⁹²

Proporcionalment, l'omissió es produeix més sovint a hores d'ara, potser més en el llenguatge oral, però també en els escrits: com en els textos de tot seguit, que són d'autors actuals:

110) *Pero él prefería el champán, qué caray! El ruido es el ruido, y el champán [ø] metía más. [En català: 'en feia més (de soroll)']*

111) *Ya no vivo allí. Ahora [ø] vivirás tú⁹³. [Nosaltres posaríem on hi ha ø el pronom hi].*

2. En el català

2.1. Els casos primer i segon, en què l'anàfora va vinculada al verb

El castellà, tal com acabem de recordar, ja des dels primers temps, fa ús de la locució *preposició + él*, en què, essent *él* un pronom fort, no li cal fer clisi amb el verb.

Respecte del català, ens hem adonat que els pronoms febles *en* i *hi*, clítics, hi són absolutament dominants. És fàcil de confirmar-ho resseguint les dades numèriques de les columnes 2, 3, 5 i 6 del *Quadre* de la segona part d'aquest estudi.

Excepcionalment, trobem en el català la dita locució *preposició + ell*, però referida a persones abans identifi-

cades en el text. Per tant, no passa com en el cas del castellà, en el qual les dites locucions construïdes amb *él* ja apareixen des de bon començament, i referides no sols a persones sinó també a coses, i eliminen ben aviat els primitius pronoms *ende* i *y*, amb els quals convivia inicialment.

2.2. El cas tercer: el del quantitatiu fent d'anàfora

Per motius de comparació amb el castellà, ens cal diferenciar el quantitatiu enter del quantitatiu partitiu.

2.2.1. El quantitatiu enter és tot/ tota/ tots/ totes

Els exemples d'aquest tot sense afegir-hi el pronom *ell*, són abundants en català:

112) *En la guarda i en la mantinència te coman e't present de la verge gloriosa[...] La sua mare santa Anna e lo sant baró Josep ab Arimatia [...] sien en ta ajuda; santa Catherina, santa Eulàlia [...] e totes les altres santes, a **totes** te coman⁹⁴.*

113) *Liurà a aquest [...] alguna quantitat d'arsènich. E con ell testis [testimoni] la tengués, demanà al dit PVerger si hi era **tot**⁹⁵.*

Aquests dos exemples són dels primers textos catalans. El mateix ús anafòric de *tot* sense afegir-hi *ell*, figura normalment en els escrits de temps posteriors, fins a arribar a l'època del poema *Canigó* i de les obres teatrals *La festa del blat* i *Els herois i les grandeses*, en què hi ha vacil·lacions entre l'ús de *tots* amb *ells* o sense. Tanmateix, aquest quantitatiu no partitiu sembla que es resisteix més a acompanyar-se amb *ell* que no pas els quantitatius partitius, com veurem més endavant.

En l'endemig, entre la llengua primigènia i l'època de les dites obres literàries, segona meitat del XIX, localitzo quatre casos de *tots ells*, a les *Memòries* de Sebastià Casanoves –persona amb estudis en castellà– i no pas en cap més escrit. En tots quatre casos, el referent sempre és "persones", abans concretades i anomenades en el text. Per exemple:

114) *Després d'haver dit del modo que han vingut a parar la sobre dita Felipa, ma àvia, i tots los demés fills externs, per molts diners que se n'hagien aportats d'esta casa, i com he dit que res no los ha fet profit, i lo ser vinguts **tots ells** ab tanta misèria, no pot ser estat altra cosa que càstig de Déu⁹⁶.*

⁹¹ A. Martínez de Toledo, *op. cit.*, p. 64 (capítol XI). N'hi ha un altre exemple a l'última frase del capítol IV, p. 54, en què manca *en ello*, o sia que en català hi correspondria el pronom *hi*.

⁹² G. de Rojas, *op. cit.* Els textos nn. 108 i 109 pertanyen al *quinto auto*, pp. 199 i 200, respectivament.

⁹³ G. Torrente Ballester, *op. cit.* El fragment n. 110 pertany al capítol primer (p. 10); el 111, al capítol cinquè (p. 51). N'annoto dos casos més: l'un al capítol segon (p. 27), l'altre al capítol cinquè (p. 46).

⁹⁴ Lull, *op. cit.*, 87.25. També a 77.14 (tots); 77.18 (tots); 101.14 (tots); 112.5 (tots); 112.8 (tots); 132.14 (tots).

⁹⁵ J.A. Rabella, *op. cit.*, 19v 1 i 2. Només n'hi ha un altre a 19 v 4.

⁹⁶ S. Casanoves, *op. cit.*, 63.1. Hi he actualitzat l'ortografia. Els altres tres són a 46.3, 57.13 i 61.25.

Però en tots els altres casos, anteriors a mitjan segle XIX, referits a persones o a coses, *tots* no va acompanyat del pronom *ell*. Els inventari a peu de plana⁹⁷.

Successos de Barcelona (1822-1835) encara sempre fa servir només *tot*:

115) *I lo dia 12 de juny, a les quatre del matí, embarcaren 128, que en estos hi havia molts liberals i tots anaven ab grillons i cadenes d'en dos apartats*⁹⁸.

2.2.2. Els quantitius partitius tots sols, sense acompanyar, ja són anafòrics

Acabem de veure que *tot* anafòric no va mai acompanyat del pronom *ell* per a referir-se a 'coses' i només molt excepcionalment per a referir-se a 'persones'; així es manté fins a mitjan segle XIX. Això mateix passa amb els quantitius partitius. A peu de plana⁹⁹ faig inventari dels casos de partitius emprats anafòricament, resultants del buidatge efectuat. Tanmateix, transcrivim un parell d'exemples; l'un dels primers temps, l'altre de començament del segle XIX, a manera d'il·lustració dels partitius anafòrics; l'un de *Un matrimoni desavingut*, l'altre de *Politiqses*:

116) *Liurà les dites lletres 'ües' vegades a la dita Anthònia. E dix que una era hora prop del sopar*¹⁰⁰. [No hi diu 'una d'elles'.]

117) *Les mines, moltes quedaren estroncades quasi també sens aigua*¹⁰¹. [No hi diu 'moltes d'elles'.]

Resta clar que en català el quantificador, tot sol, sense *ell*, ja és anàfora i que, diferentment, en castellà el quantificador no és anafòric i que, per això, cal que l'acompanyi l'anàfora *de el* (per ex., *muchos de ellos*), que fins i tot pot referir-se a coses. Subratllem que la diferència, entre el català i el castellà, que acabem d'assenyalar és un fet important.

EL CONTINGUT DE LA PROPERA QUARTA PART

Ja veiérem a la segona part del present estudi que deixàvem de banda els textos dels il·lustrats dels segles

XVI i XVII que havien estudiat en castellà, generalment per a fer de servidors del rei o de l'administració pública, perquè quan escrivien en català ho feien amb signes de castellanització; contràriament, la llengua del poble –hem buidat textos de pagesos, un menestral anònim, obres de teatre– no feia servir el pronom *ell* referint-se a coses.

En l'exposició que fèiem a la segona part, la del buidatge d'escrits en català, ja advertíem que trenquen aquella tradició popular els textos dels lletraferits de mitjan segle XIX, escrits que aplegàvem amb el títol de *Textos diversos*; aquests sí que empraven *ell* referint-se a coses i, en general, redactaven, pel que fa a les particularitats de què tractem, calcant del castellà.

Enllaçant amb el final d'aquesta tercera part, en la propera quarta part exemplificarem com aquells lletraferits vuitcentistes adopten les anàfores castellanès. Veurem com també aquest sistema castellà esquitxa escriptors importants del XIX; però no n'és afectat el llenguatge de les obres de teatre, que exigeix una manera d'expressar-se coherent amb el llenguatge oral del poble espectador, i com també se n'escapa, de fer servir l'anafòric castellà, algun escriptor sense ensenyaments secundaris.

El conjunt *preposició + ell* comprovarem que també interfereix la preposició *de* de les oracions catalanes de partitiu.

Mostrarem així mateix, que emprant el substantiu en comptes del verb, es fan innecessaris *tots* els pronoms febles, i com, en aquest cas, l'anàfora substituïda és el possessiu *seu*, i en deduirem que si el castellà semànticament permet aquest *seu*, diferentment no té ni justificació ni genuïtat en català, referint-se a coses. En tots aquests casos exemplificarem algunes de les tradicionals construccions catalanes que es corresponen amb les del castellà, fetes amb *preposició + el*.

I ja ens restarà poca cosa més per a la posterior cinquena i última part.♦

⁹⁷ Excloem els casos en què *tot* és neutre. [*tot* = tot això; castellà: *todo ello*] la resta, resultant dels buidatges, és: *Sermons*, 13.3 (tots); 40.21 (tots); 45.2 (tota); 47.32 (tots); 51.17 (tots). *Tirant lo Blanc*, 264.14 (tots); 270.5 (tots); 271.10 (tots); 275.21 (tots); 276.7 (totes); 281.25 (tots); 282.2 (tota); 284.19 (totes); 285.16 (tots). *Memòries* 39.7 (tots); 43.1 (tots, 2 veg.); 44.6 (tots); 45.10 (tots); 47.7 (tots); 47.8 (tots); 51.17 (tots, 2 veg.); 54.8 (totes); 55.2 (tots); 55.3 (tots); 56.7 (tots, 3 veg.); 58.14 (tots); 61.29 (tots); 62.32 (tots); 65.12 (tots). *Politiqses*, 63 (tots); 90 (totes). *Successos*, 33.19 (tots); 47.71 (tots); 49.82 (tots); 84.265 (tots); 87.283 (tots); 93.306 (tots). *Textos diversos* 3244 (tots) i 5363 (tots).

⁹⁸ *Successos*, op. cit., 87.283. Transcrit actualitzant-ne l'ortografia.

⁹⁹ Anoto entre parèntesis el partitiu emprat i, a continuació, el sintagma referent. *Blanquerna*, 106.28 i 107.1 (cada una, dues fembres); 108.2 (cascú, llits). *Matrimoni desavingut*, 12 v27 (una, lletra). *Sermons*, 10.20 (algú, advocats); 10.26 (molts, advocat); 10.29 (quiscú, comunitat); 24.1 (primera, segona, tercera; excel·lències); 24.2 (4a, excel·lències); 28.3 a 28.6 (primera, 2a, 3a, 4a, Va, VIa; raons); 31.36 a 31.37 (primera, 2a, IIIa, IIIa; Va; plagues); 40.4 (primer, pecats); 48.2 a 48.3 (primer, 2,3,4; senyals espirituals); 58.32 (cinc, cabrons); 61.38 a 62 (primera, 2a, 3a; obres); 62.29 a 62.30 (p^a, 2a, 3a; maneres); 62.31 a 62.33 (primera, 2a, 3a, 4a, Va, VIa; proves); 66.15 (XX, hom). *Tirant lo Blanc* (no n'he detectat en el fragment buidat). *Memòries*, 35.4 (algun, home; poques, coses); 39.7 (molts, habitants d'est poble); 40.8 (alguns d'ells, habitants). *Politiqses*, 50 (molts, pares); 56 (molts, cristians); 87 (molts, pares i mares); 91 (molts, mines d'aigua). *Successos*, 30.6 (cada un, els nostres); 87.281 (varios, militars). No els inclou, és clar, quan en l'oració hi ha el pronom *en*.

¹⁰⁰ J.A. Rabella, op. cit., 12v 25,26,27; p. 41.

¹⁰¹ P. Porcet, op. cit., p. 91, (ortografia actualitzada).